

דף מה

'אמר בן ננס כיצד אלו ואלו באין לידי שבועת שוא...' – (הנה דברים שנכתבו בריש ב"מ, מהגר"א נבנצל שליט"א):

'אולי יש לפרש דבאמת אחד נשבע אמת ואחד נשבע שקר, אבל לגבי דידן חשיב לי' בן ננס כאילו נשבעו שניהם לשוא, דהואיל ולא נתאמת אצלנו לא דבר אמיתי ולא דבר שיקרי, מיקרי שוא. ורבנן ס"ל דדיינינן דין בעל הבית עם הפועל בפני עצמו, וכאילו ביררה לנו שבועת הפועל דחייב לפועל, ודינו עם החנוני בפ"ע, וכאילו ביררה לנו שבועת החנוני דחייב לחנוני.

ובב"מ ה: דנה הגמרא אי חשוד אממונא חשוד אשבועתא או לא, ואיכא לפרושי דודאי יש חשודים אתרוויי' ויש חשודים רק אממון, ויש שאין חשודין כלל, אבל מאחר שאין אנו יודעין לאיזה סוג משתייך אדם זה נמצא שאין שבועתו מוסיפה לנו אימות אלא למקרה שהוא חשוד אממון ולא אשבועה, ובה נחלקו אי סגי בזה להוציאה מידי שבועת שוא'.

בא הרב שליט"א לפרש לשון 'אלו ואלו', והלא רק אחד נשבע לשקר? ועוד, מדוע נקט 'שוא' ולא 'שקר'? וקרוב לזה יש בספר 'אמת ואמונה' (קוצק. תריח) שכיון שמטרת השבועה לברר האמת, הרי אם שניהם יישבעו לא תתברר האמת ושתי השבועות לשוא היו.

ואפשר עוד שנקט 'שוא' ולא 'שקר', כי פעמים כל אחד באמת חושב שטענתו אמת, ולבו אנסו, ואין זו שבועת שקר ממש.

'אמר רשב"ג: אם יש עדים שאמר האב בשעת מיתתו שטר זה אינו פרוע הוא – נוטל שלא בשבועה'. נחלקו הראשונים האם 'עדים' דוקא, אבל עד אחד שהעיד כן אינו פוטר מן השבועה. ומוכח לפי זה שאדם שנתחייב שבועה [הן שבועה מדרבנן, כגון זו שבכאן, וכל שכן שבועה מדאורייתא], אינו נפטר מן השבועה על ידי שעד-אחד מסייעו. ואולם יש סוברים ש'עדים' לאו דוקא, אלא גם עד אחד פוטר מן השבועה (עפ"י רא"ש ריש ב"מ, ג. וע"ע במצויין שם).

'חלקו השותפין והאריסין – אין יכול להשיעו. נתגלגל לו שבועה ממקום אחר – מגלגלין עליו את הכל'. בספר זכר יצחק (כג) הוכיח שדין זה ששותפין שחלקו אינם יכולים להשיעו זה את זה – אינו משום מחילה והודאה, שאם כן מה מקום לחייבו אחר כך בגלגול שבועה, אלא מעיקר הדין הוא, שכך תקנו. וכתב להוכיח כן מדברי הרמב"ם (שלוחין ושותפין ט, ד) שאם היתה לו טענת ודאי – משיעו עליה. וכן כתב (שם ה"ח) שכל שנשאר שם דבר שצריך חלוקה – חייב שבועה. ועוד כתב (בה"ט) שיכול להטיל עליו חרם. וכל זה לא היה שייך אילו היה הטעם משום מחילה, אלא מוכח שפטור מן התקנה. '... ולזה נראה דאף דאינו חייב שבועה, מכל מקום כל שחושדו יכול להטיל עליו קבלת חרם, כמו שכתב הרמב"ם דיכול להטיל עליו חרם סתם, וכבר נהגו אצלינו בכגון זה לקבל בחרם, ומה גם היכא דיש רגלים לדבר אף לפי דבריו, מגיע קבלה בחרם'.

'השביעית משמטת את השבועה' – כגון שתבע אדם את חברו ערב שביעית, והודה במקצת וכפר במקצת, וההלכה היא שמלוה שכפר עליה – אין שביעית משמטתה (כדאיתא בירושלמי, וכן פסק הרמב"ם הל' שמיטה י), ולכן היה מקום לחשוב שכיון שתביעת אותו מקצת שכפר, עומדת היא במקומה יישבע עליה גם לאחר שביעית, קמ"ל שחייב שבועה פקע ממנו (ר"ן). וכן צדד הרשב"א בסוף המסכת, אלא שהקשה מריהטת הסוגיא שהשביעית משמטת את ממון הכפירה. ונשאר ב'צ"ע'.

א. בחדושי ראב"ן נראה שמפרש שלענין גלגול אתמר, שאם נתחייב שבועה לשותף וכד', אי אפשר לגלגל שבועה על תביעה אחרת אם עבר עליה שביעית. ונראה לכאורה שכוונתו לפרש שאף על דבר שאין בו שימוט, מ"מ חוב שבועה שע"י הגלגול נשמט.
ב. ע"ע בבאור דברי הרמב"ם והראב"ד בחדושי הגר"ח הלוי שמיטה ט,ו; שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א יח – בבאור שיטות הראשונים.

'אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכות גדולות שנו כאן... אלא אמר רב נחמן אמר שמואל תקנות קבועות שנו כאן. עקרוה רבנן לשבועה מבעל הבית ושדויה אשכיר'. יש מפרשים שקראן 'קבועות' על שם שהעתיקו שבועה מבעל הבית [שהיה ראוי להשביעו הגם שכופר הכל, מהטעם דלהלן] וקבעוה אצל השכיר (עפ"י ר"י בן מגאש). או מלשון הסרה [כמו 'קובע את קובעיהם נפש'], שהסירו שבועה מזה ונתנוה לזה (ר"י מלונגיל).

ויתכן עוד שרמזו בלשון זו שאין השכיר יכול לומר לבעה"ב אי אפשי בתק"ח שתקנו לטובתי אלא השבע אתה והיפטר, כפי שהיה ראוי לתקן בלא התקנה הזו – קמ"ל שתקנה קבועה היא באופן מוחלט, שהשכיר נשבע ולא בעה"ב (וכמו שמפורש ברמב"ם טוען א,ד). ואולם אם היה השכיר חשוד – נשבע בעה"ב (ע' בחדושי הר"ן מו. עפ"י הירושלמי).

ונראה שכשאמר רב נחמן 'קבועות' שוב יש לפרש כן גם בלשון רב יהודה 'גדולות' כעין זה, מלשון גדולה ורבותא, שלא רק שחייבו חכמים שבועה שלא כדין תורה אלא אף העתיקה מבעה"ב כפי שהיה ראוי לעשות כעין דאורייתא, ונתנוה לשוכר. ויתכן משמוש כך נקט לשון רבים, שהן כעין שתי תקנות.

'אלא בעל הבית טרוד בפועליו הוא'. הנה שאלה ששאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א, ותשובתו: **'בער אני ולא אבין, בהא דתקנו 'תקנות קבועות' ששכיר נשבע ונוטל לפי שבעה"ב טרוד בפועליו, הגם שמדאורייתא בעה"ב נשבע ונפטר – והלא מדאורייתא סגי בשבועת בעה"ב, הגם שהוא טרוד, ומה ראו על ככה לשנות הדבר, דלכאורה לא שייך כאן השתנות במשך הדורות שראו צורך לתקן לפי קלקול הדור. (דבשלמא שבועת היסט י"ל שראו שנתרבו הרמאין וכיו"ב, אך כאן שהסיבה משום טרדא, וזה היה מאז ומעולם).'**

מענה:

בתחלה היו הדורות רגועים יותר.

גם י"ל שבדורות ראשונים לא אמרו בדדמי רק באחרונים. וכן יש משמעות לשון בחדושי הרמב"ן. ולפי מה שכתב הרמב"ן בהמשך (עפ"י הרי"ף) מעיקרא ל"ק, כי רק לאחר שבאו חכמים לתקן שבועה על בעה"ב משום תקנת חייו של השכיר, וראו שבעה"ב טרוד ואין יכול להשבע, תקנה על השכיר, אבל מדאורייתא אין שבועה כלל.

(ע"ב) 'אמר ליה רבא: מאי מעליותא, אם כן שבועת שומרין דחייב רחמנא היכי משכחת לה, מתוך שיכול לומר לו לא היו דברים מעולם, יכול לומר לו נאנסו? – דאפקיד ליה בעדים. – מתוך שיכול לומר... – דאפקיד ליה בשטר'. הסכימו כל הראשונים שאוקימתות אלו אינן הלכה אלא דיחויא בעלמא, ואין פוטרים את השומר משבועה מחמת מיגו. ושונה שבועת השכיר שתקנת חכמים היא ובמיגו כל דהו העמידוהו על דינו הראשון.

אלא שנחלקו הראשונים לשלש שיטות, בטעם הדבר שאין אומרים מיגו, ושלשתן טעונות באור – שיטת רבנו חננאל, ר"י בן מגאש, הרמב"ם והרמ"ה, שאין אומרים מיגו לפטור משבועה; –

שיטת 'יש מפרשים' (המובא במגיד משנה שכירות ב,ח) שמיגו לאפטורי משבועת השומרין לא אמרינן;

–

שיטת התוס' והרא"ש, שמיגו דהעזה (שאינן אדם מעיז לומר 'החזרת' או 'להד"ם') לאפטורי משבועת – לא אמרינן.

ובספר אור שמח (טוען ונטען א,יב) נתן טעם בדבר, מדוע אין מועיל כאן מיגו – לפי שבועת השומרין שבתורה שונה היא משאר שבועות שאינה אלא כדי להפיס דעתו של בעל הבית [שהוא הלא אינו יודע כלום ממה שארע עם פקדונו], ולכן אין שייך 'מיגו' לפטור את השומר משבועת שהרי כלפי הבית – דין הוא נאמן בלאו הכי, ולא נועדה אלא להפיס דעת בעה"ב, והרי לא תופס דעתו במיגו.

ובספר בית ישי (קיא) העיר להוסיף, מדוע לא יופס במיגו כדרך שדעת ב"ד מופסת בזה – אלא לפי שיש כאן 'מיגו דהעזה', ואם כן בטלה ההוכחה הקיימת בכל מיגו, ומכל מקום נשארת לו 'זכות טענה' (וכמו שבאר הגרא"ו ועוד, שיש במיגו שני כחות. ונתבאר במקום אחר), ולכן בשאר מקומות מועיל מיגו דהעזה מצד כח זה, אבל בשומרין שהשבועה נועדה להפסת דעתו – אין מועיל המיגו.

ואמנם מדברי ה'יש מפרשים' שבמ"מ הנ"ל משמע שגם מיגו שאינו של העזה, אינו מועיל לפטור משבועת השומרין וכדברי האור-שמח.

ובאר בבית ישי בדרך שונה, ותורף דבריו שענין ה'מיגו', אף כי בעיקרו הוא מבוסס על הוכחת נאמנות שאינו שקרן מכך שלא טען טענת שקר יותר מוצלחת, הלא לאחר שנקבע ונתפרסם דין מיגו כבר בטלה ההוכחה, אלא שבכל זאת נקבע כן הדין שהרי לאיך גיסא אם ייקבע הדין שלא יועיל 'מיגו', שוב חוזרת ההוכחה שטוען אמת; ועל כן לענין ממון מוטב להחזיקו בממון שלא כדין מאשר להוציא ממון מהמחזיק שלא כדין. נמצא אם כן שאף כי בעיקרו ה'מיגו' מבוסס על הוכחה, אך לאחר שנקבע דין 'מיגו' בהלכה הריהו דין קבוע אף בהיבטל הטעם. וזו הסיבה שמועיל 'מיגו דהעזה', אף כי אין כבר הוכחה על שלא טען טענת שקר שהרי סתם אדם אינו מעיז לטעון אותה.

אך כל זה רק לענין ממון, וכסברא האמורה, שאין להוציא ממון שלא כדין – אבל לפוטרו משבועה, דרוש מיגו עם הוכחת 'מה לי לשקר'. ולכן מיגו דהעזה אינו מועיל לפטור משבועה (שיטה ג' הנ"ל). ולשיטת הרמב"ם, כל מיגו למעשה אינו מועיל לפטור משבועה שהרי לאחר שנקבע הדין בפרסום שמיגו מועיל, שוב בטלה הראיה שב'מיגו' כאמור, ולעולם הוי כעין 'מיגו דהעזה' שאין הוכחה בפועל.

ובשיטת המחלקים בין שבועת השומרין לשאר שבועות (השיטה השניה), באר שם שסוברים שענין נאמנות 'מיגו' הוא התרועעות טענת ה'ברי' של הצד שכנגד, שכיון שאם רצה הנתבע היה מבטל טענתו מכל וכל ע"י שיטען כנגדה טענה טובה שמבטלת כליל את הטענה הנגדית, נמצא שעיקר כח טענת בעל-דינו קיבל מהודאת הנתבע, הלכך לאו שם 'טענה' עלה. ועל כן בשבועת השומרין שמחוייב להשבע גם ללא טענה נגדית, שהרי לעולם אין הבעלים יודעים מה ארע, אין מועיל 'מיגו' לפוטרו משבועה. ועל דרך זו כתב שיש לפרש סברת האומרים שמיגו דהעזה אינו פוטר אף משבועת עד-אחד ומודה-במקצת (השיטה השלישית) – שאף כי הללו צריכים 'תביעה' (= תביעת תכלית) מן הצד שכנגד, אין צורך ב'טענה' (=טענת הסיבה), ולכך אין המיגו מועיל לפטור את חיוב השבועה.

א. ע"ש בהרחבת הענין דברים מתוקים. ובעצם הסברא שכתב שלאחר שנקבע דין 'מיגו' שוב בטלה הוכחתו – בדרך דומה קצת יש בחדושי העילוי ממיצ"ט (נא) שכל 'מיגו' אליבא דאמת מועיל רק מצד ספק ולא מצד ראית ודאי.

ב. עוד בבאור שיטת הרמב"ם שלמד מכאן שאין אומרים מיגו לפטור משבועה בכל אופן, והלא כאן המדובר רק על מיגו דהעזה ומנין למד על שאר מיגו – באר בוכר יצחק (ח"ב לד) על פי מה שחידש שם שנאמן לטעון ששלח הפקדון ביד שליח. ואם כן אין כאן 'העזה'.

קלא

ג. עוד על מיגו לאפטורי משבועה – ע' בר"ן כאן; שיעורי ר' שמואל ב"ב ה,ב עמ' קפט. עוד על 'מיגו דהעזה' – ע' במובא בב"ב לו:

'קרי רמי בר חמא...' כלומר שם דבר זה בלבו והיה בודק ומדקדק מן הברייתות לדעת אם כך הוא אם לאו (ר"י בן מגאש).

– צ"ע מה ענין פסוק זה לכאן טפי מכל שאר דוכתי. ונ' דהיינו דהתם לא דברו אכיש או עבדיו אל דוד ואעפ"כ שם דוד הדברים אל לבו, וכן הכא לא הי' רב ששת אחד מבעלי הפלוגתא ואעפ"כ שם אל לבו לשאול את רבה בר שמואל, מה שלא מצינו כן (כמדומני) בכל הש"ס (מהגר"א נבנצל שליט"א).

דף מו

'זהא תני רבה בר שמואל קצין – המע"ה. ואי לא מייתי ראייה פקע השכיר, בלא לחייב לבעל הבית שבועה כלל, שכן משמע בכל מקום לשון 'המוציא מחברו עליו הראיה' [ובודאי מדובר כשאינו 'מודה במקצת' אלא טוען פרתך או 'הילך'], ואמאי, ישבע בעל הבית ויפסיד אומן? – אמר רב נחמן לצדדין קתני' – פירוש, לשון משונה הוא משאר מקומות; 'או מביא ראייה ויטול או ישבע בעל הבית ויפסיד אומן'. מכאן מוכח שבעל הבית נשבע שבועה מתקנת חכמים [לא שבועת היסת מאוחרת אלא כעין דאורייתא] הגם שאינו מודה במקצת. והטעם שתקנו כן, כדי שלא יצא השכיר בפחי נפש (עפ"י ר"י בן מגאש מה. ריטב"א).

ואין הדבר מוסכם – ע' בחדושי הר"ן עפ"י משמעות לשון הר"ף, שדוקא במודה במקצת ישבע בעה"ב, אבל לא בכגון שפרע מה שמודה, שלא תקנו בכגון זה שבועה שבדר"כ מחלוקתם בדבר מועט שהיה שכירות פועלים ידועה.

'כל זמן שטלית ביד אומן – על בעל הבית להביא ראייה'. ודוקא באופן שיכול לטעון 'לקוחה היא בידי', רק אז נאמן לטעון על שכרו עד כדי דמי הטלית [ולא יותר], מגו שהיה יכול לומר שהיא שלו, אבל באופן שאינו יכול לטעון 'לקוחה היא בידי' – אין חזקתו בטלית מועילה לו (פוסקים חו"מ קלד; פט, ה – עפ"י ב"ב מה, ע"ש).

'אילימא ר' יהודה דמתניתין אחמורי קא מחמיר' על השכיר, שאינו נשבע אלא אם בעל הבית מודה במקצת. ולא שמענו בדבריו להקל יותר מחכמים שישבע השכיר אף כשחלוק עם בעל הבית על הקציצה (פשוט).

(ע"ב) 'העשויין להשאיל ולהשכיר'. 'העשויין' – הרמב"ם (טוען ונטען ה,ט) מפרש שתחלת עשייתן לכך, ושאר ראשונים חולקים עליו בזה כמבואר במגיד משנה. ואולי הרמב"ם לטעמי' דתפיסה לאחר שנולד הספק מהניא, הלכך בעינן דבר ודאי להוציא ממוחזק למרא-קמא, ותוס' וסיעתם לטעמי' דתפיסה ממ"ק לא מהניא, הלכך אם אין חזקת המוחזק ודאית מהדרינן למ"ק'. (מהגר"א נבנצל שליט"א)

'טענו בכסא דכספא מאי? חזינא אי איניש דאמיד הוא או איניש...' כלומר בעל-הבית הטוען על אדם הנכנס למשכנו, שגנב מאתו כוס כסף יקרה – נאמן ב'שבועת הנגול' רק אם הוא אמיד וכדומה